

Н.В. Заяц, Мінск

Трыялет Максіма Багдановіча: новы змест традыцыйнай формы

Максім Багдановіч узбагаціў маладую нацыянальную літаратуру раней невядомымі рытміка-інтанацыйнымі і страфічнымі формамі, тым самым ажыццявіўшы сваю мэту пераняць “тую вывучку, што нам дала светавая (найчасцей еўрапейская) паэзія” [2, с. 291. У мастакоўскай спадчыне, акрамя санетаў, тэрцынаў, рандо, пентаметраў і інш., прадстаўлены шэраг трыялетаў. Трыялеты М. Багдановіча захоўваюць класічную форму: напісаны звычайным для гэтага віду верша чатырохстопным ямбама па замацаваных рыфмавых схемах АВaА abAB, ABbA baAB ці ABbA abAB. Аднак сваім зместам яны разбураюць доўгі час актуальнае для ўсёй еўрапейскай літаратуры стэрэатыпнае ўяўленне пра жанр, трапна выказанае Багдановічавым сучаснікам – рускім паэтам І. Рукавішнікавым: “За некалькі соцень год існавання з тысяч трыялетаў не знайсці і дзясятка, пра змест якіх варта было б напісаць хаця старонку крытыка-філасофскага разбору” [3].

Як вядома, у Францыі, а пасля і Расіі ў розныя перыяды жанр выкарыстоўваўся пераважна для перадачы гульнявага і пацяшальнага зместу, належаў да “салонных”, забаўляльных і зніжодзіўся па-за межамі “якаснай” паэзіі. Звярнуўшыся да трыялета, беларускі паэт не толькі рэалізаваў асветніцкае жаданне пашырыць ідэйна-зместавыя абсягі пераважна “сялянскай” нацыянальнай паэзіі, паказаць яе багатыя фармальна-выяўленчыя магчымасці, але і разняволіў жанравыя каноны старой вершаванай формы, даў ёй новае жыццё, напоўніў зусім іншым сэнсам.

Першыя трыялеты М. Багдановіча – “Нашай ніве” і “Я, бальны, бескрыдлаты паэт...” – датауюцца 1909 г. Нагодай для напісання васьмірадкавіка “**Наша ніва**” стаў маленькі юбілей першага беларускамоўнага выдання: “*Віншую ад душы, панове, / З трохлецецтвам вашае дзіця – / Газету ў беларускай мове*” [1, с. 213]. Танальнасць твора адпаведная – узвышаная, урачыстая, святочная. Трыялетныя паўторы ўзмацняюць віталістычны настрой верша, робяць віншаванне вытанчаным і віртуозным. Гэта, магчыма, адзін з найбольш “класічных”, “альбомных” трыялетаў у лірычнай спадчыне М. Багдановіча. Верш “**Я, бальны, бескрыдлаты паэт...**” у пэўным сэнсе працягвае эстэцка-салонную традыцыю: уяўляе з сябе надпіс на фотаздымку, адрасаваны М.А. Кіціцынай, якой паэт захапіўся падчас лячэння ў Ялце. Аднак біяграфічны змест і абумоўлены ім драматычны пафас засцерагаюць твор ад “легкаважкасці”, уласцівай жанру ў класічным выглядзе. (Дарэчы, гэта адзіны твор М. Багдановіча, дзе трыялетныя паўторы не з’яўляюцца даслоўнымі, а паўстаюць у крыху відазмененым выглядзе: “*Я, бальны, бескрыдлаты паэт, / Помню, раз пазабыў сваё гора*” – “*Як бальны, бескрыдлаты паэт / На гадзіну забыў сваё гора*” [1, с. 219].)

Прынцыпова новым напаўненнем формы вызначаецца верш “**Мая душа**” (1910), дзе дамінуе філасофска-роздумны пачатак: паэт фіксуе

душэўныя памкненні, цьмяныя адчуванні. У трыялеце выяўляюцца рысы, характэрныя для паэзіі сімвалістаў (намекі, недагаворанасць, загадкавасць), якая аказала вялікі ўплыў на фарміраванне М. Багдановіча як мастака. Уласная душа асацыюецца ў аўтара з дзікім ястрабам, *“што рвецца ў неба на прастор”* [1, с. 223]. Сімвалічны вобраз птушкі дазваляе як найдакладней перадаць неспакойнае, бунтарскае жыццё вольналюбівай душы.

Пад уплывам паэзіі мадэрнізму, у прыватнасці, імпрэсіянізму і сімвалізму з іх увагай да мімалётных уражанняў, недагаворанасцю, таямнічасцю, напісаны трыялет **“Як птушка ў гібкіх трасніках...”** (1912), змешчаны ў нізцы “Старая спадчына”. Эпіграфам да верша М. Багдановіч узяў словы “Красавец юный, Триолет” з твора рускага паэта К. Фофанавы, які разам з сімвалістамі Ф. Салагубам, К. Бальмонтам, В. Брусавым пасля доўгага забыцця вярнуў гэты від верша ў рускую паэзію. (Выраз К. Фофанавы паслужыў таксама эпиграфам да твора М. Багдановіча “На солнце загляделся я...”, аўтарскага перакладу трыялета “Калісь глядзеў на сонца я...”, уключанага ў рукапісны зборнік “Зеленя”.) Азначным эпиграфам М. Багдановіч засведчыў прыхільнасць да гэтай вершаванай формы, выказаў захапленне яе арыгінальнасцю і вытанчанасцю – трыялет паўстае сімвалам высокага паэтычнага майстэрства. Прысвячаны тэме мастака і мастацтва, верш уяўляе сабою імпрэсіяністычную замалёўку: гэта спроба занатаваць нябачныя зрухі душы, аднамомантныя зарэнні розуму, зменлівыя ўражання. У выніку такога няўлоўнага, амаль таямнічага судакранання разумовага і эмацыйнага, думкі і пачуцця і нараджаецца верш. Мовай сімвалаў і метафар М. Багдановіч раскрывае загадку з’яўлення твора: паэтычнае натхненне такое ж няўлоўнае і непрадказальнае, як раптоўныя перамяшчэнні птушкі, што хаваецца ў зарасніках трыясцяу.

У другім трыялеце “Старой спадчыны” **“Калісь глядзеў на сонца я...”** (1912) “гульнёвая” форма паслужыла для перадачы філасофскага зместу, абзначэння існасці пытання. У вершы атрымлівае развіццё дэкадэнцкі матыв адзіноты і незразуметасці: лірычны герой здольны ўзняцца над цемрай гаўсядзённасці і абывацельства, аднак яго выстаўляюць на пасмешышча. Тым не менш ён не адмаўляецца ад свайго ведання пра існаванне іншага, больш дасканаллага свету: *“Няхай усе з мяне рагочуць, / Адпаведзь вось для іх мая: / Калісь глядзеў на сонца я, / Мне сонца асляпіла вочы”* [1, с. 140]. Трыялет па змесце выразна пераклікаецца з рандо “Узор прыгожы пекных зор”, санетам “На цёмнай гладзі сонных луж балота...”, створанымі ў рэчышчы эстэтыкі “чыстай красы”: таксама пабудаваны на супрацьпастаўленні высокага і нізкага, прыгожага і агіднага, “сонца” і “цемені”. Тым не менш даследчыкі літаратуры нярэдка адзначалі грамадзянскае гучанне верша, ігнаруючы і яго сапраўднае зместавае напавенне, і кантэкст усёй нізкі. Падобнае прачытанне, відаць, было абумоўлена панаваннем метаду сацрэалізму, калі творы інтэрпрэтаваліся ў адпаведнасці з яго канонамі.

Філасафізмам, драматычна-мінорным пафасам прасякнута трыялет 1913 г. “С. Палуяну” (“**Ты быў, як месяц, адзінокі...**”). Разважанні пра “самотнае” жыццё таленавітага юнака, пачынальніка беларускай крытыкі, набываюць абагульнены сэнс і ўспрымаюцца як роздум пра лёс Мастака, асуджанага на адзіноту, неразуменне і вечныя пошукі: “*Красу, і светласць, і прастор / Шукаў – і, ад усіх далёкі, / Ты быў, як месяц, адзінокі: / Самотна жыў, самотна ўмёр*” [1, с. 260]. Тэма мастака і мастацтва, адна з магістральных у творчасці М. Багдановіча, увасабляецца і ў трыялецце “**Крытыку**” (“**Чэліні статуі не рабіў...**”). Гэта – адначасова адказ нашаніўскаму крытыку, які не прызнаваў невялікіх па памеры вершаў, і паэтычнае апраўданне трыялета, сцвярджанне яго паўнаважнасці, здольнасці перадаваць складаныя думкі, багатыя адценні сэнсаў. М. Багдановіч апелюе да выдатнага італьянскага скульптара і ювеліра эпохі Адраджэння, які атрымаў прызнанне, вырабляючы менавіта малыя формы: “*Чэліні статуі не рабіў, / А толькі статуэткі*” [1, с. 260].

Наватарскім у ідэйна-тэматычных адносінах з’яўляецца трыялет “**Дзераўлянае яечка...**” (1912): М. Багдановіч звярнуўся да сакральнай тэмы “вагітнасці”. Верш уваходзіць у нізку “Каханне і смерць”, якую таксама планавалася ўключыць у “Вянок” разам з цыклам “Мадонны”. Уласцівая ўсёй нізцы эстэтызацыя цяжарнай, наданне высокага сэнсу натуралістычнай з’явы ўвасобіліся і ў форме трыялета. Верш прасякнуты пачуццём замілаванасці цяжарнай, захапленнем будучай маці, мінорна-прачулым і трапяткім настроем: “*Дзераўлянае яечка / Ты ўдаеш сабой зусім. / Адчыні яго, – а ў ім / Дзераўлянае яечка. / Гэтак сама чалавечка / Затаяшы ў нетрах, тым / Дзераўлянае яечка / Ты ўдаеш сабой зусім*” [1, с. 158]. Трыялет па сваёй прыродзе – штучная форма, і задача мастака – зрабіць незаўважнай гэтую штучнасць, ненатуральнасць, гарманізаваць знешняе і ўнутранае. Выключны талент М. Багдановіча дазволіў згладзіць магчымую супярэчнасць паміж формай і зместам: кананічныя паўторы нязмушана і арганічна ўплятаюцца ў мастацкую тканіну верша. Больш за тое, паўтаральнасць радкоў выконвае экспрэсіўную функцыю, стварае атмасферу ўзвышанасці, неспазнанасці, якой ахутана выпяванне новага жыцця. Трыялет “Дзераўлянае яечка...” стаў адным з рэдкіх узораў інтымнай лірыкі на падобную тэму не толькі ў беларускай, але і ў іншых усходнеславянскіх літаратурах пачатку ХХ ст.

Больш традыцыйны паводле зместавага нападнення васьмірадкавік М. Багдановіча “**Мне доўгае расстанне з Вамі...**” (1913). Блізкасць з класічным трыялетам выяўляецца ў прыналежнасці верша да інтымнай лірыкі. Пра набліжанасць да канона сведчыць таксама назва рускамоўнага варыянта – “Триолет XVIII века”. Істотнае адрозненне заключаецца ў танальнасці: замест гулілівасці і жартаўлівасці – самота і туга. Лірычны герой выказвае глыбокі смутак праз расстанне з каханай, не саромеецца шчыра гаварыць пра асабіста-інтымныя перажыванні. Таўталогія ў другім і апошнім радках (*Мне доўгае расстанне з Вамі / Чарней ад Ваших чорных кос*” [1, с. 255]), узмоцненая іх паўторам, падкрэслівае душэўную ўзрушанасць,

эмацыйнасць лірычнага героя. Падобныя засяроджаннасць на любоўных пачуццях, выразная экспрэсіўнасць, своеасаблівая “салоннасць” і “манернасць” аўтара – традыцыйныя для французскай і рускай літаратуры, аднак зусім новыя і незвычайныя з’явы для беларускай паэзіі пачатку ХХ ст.

Цікавая гісторыя напісання апошняга трыялета М. Багдановіча “**Николай Иванович! Вы ли?..**” (1916): рускамоўны верш-эпіграма з’явіўся экспромтам-адказам на просьбу патлумачыць сутнасць жанру. Такая імгненная рэакцыя паэта сведчыць пра майстэрскае асваенне ім філіграннай страфічнай формы. Адрасаваны гандляру Мікалаю Масленікаву, твор звычайна адносяць да сатырычнай паэзіі. Аднак, як уяўляецца, гэта не зусім правамерна: добразычлівая, нязлобная, жартоўная танальнасць сведчыць аб прыналежнасці верша хутчэй да галіны гумару, чым сатыры.

Даследчыца Т. Чабан, гаворачы пра вершы “Старой спадчыны”, справядліва заўважыла: “Паэт не проста запазычвае класічныя формы і ўкладвае ў іх новы змест, “творыць у формах”, ён нібыта творыць наноў і самі формы” [4, с. 509]. Думаецца, гэтае назіранне актуальнае ў дачыненні да ўсіх “класічных” вершаў мастака і, можа, найперш у дачыненні да трыялета. М. Багдановіч стварыў наноў, ажывіў старую форму, адаптаваў яе для сучаснасці, зрабіў прыдатнай для перадачы ўніверсальнага зместу – і ў гэтым бачыцца яго несумненнае заслуга перад нацыянальнай літаратурай.

Спіс літаратуры

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т / М. Багдановіч. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2001. – Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т / М. Багдановіч. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2001. – Т. 2: Маст. проза, пераклады, літ-ныя артыкулы, рэцэнзій і нататкі, чарнавыя накіды. – 600 с.
3. Рукавишников, И. Триолет / И. Рукавишников // Литературная энциклопедия: словарь литературных терминов : в 2 т. – М. ; Л. : Изд-во Л.Д. Френкель, 1925. – Т. 2. П–Я. – Стб. 979–984. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt2/lt2-9791.htm>.
4. Чабан, Т. Космас “Вянка”: літаратурны каментарый да “Вянка” Максіма Багдановіча / Т. Чабан // Поўны збор твораў : у 3 т / М. Багдановіч. – 2-е выд. – Мінск, 2001. – Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – С. 463–518.

Зяяц Наталля Віктараўна – дацэнт кафедры беларускай літаратуры і культуры УА “Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.